

О. В. Синчук, асистент кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук

ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОГРАМИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ІЗ РОЗЧЛЕНУВАННЯМ ТРУПА

Розглянуто підходи до побудови програми початкового етапу розслідування вбивств із розчленуванням трупа. Показано її значення для оптимізації процесу розслідування та підвищення ефективності слідчої діяльності. Виокремлено основні елементи програми.

Рассмотрены подходы к построению программы начального этапа расследования убийств с расчленением трупа. Показано ее значение для оптимизации процесса расследования и повышения эффективности следственной деятельности. Выделены основные элементы программы.

У криміналістичній літературі останнім часом стали з'являтися пропозиції щодо формалізації процесу розслідування за рахунок утворення та запровадження відповідних програм і алгоритмічних схем, метою яких є надання співробітникам слідчих органів допомоги в отриманні нових знань у кримінальній справі та збільшення ефективності в організації розслідування конкретного злочинного вияву¹. Дійсно, програми й алгоритми за рахунок деталізації та раціоналізації діяльності слідчого здатні сприяти оптимізації, підвищенню ефективності, об'єктивності отриманих результатів, скороченню строків розслідування². При цьому, як

¹ Див.: *Соля-Серко Л. А.* Программирование расследования / Л. А. Соля-Серко // Соц. законность. — 1980. — № 1. — С. 50, 51; *Эйсман А. А.* Теоретические вопросы программирования расследования / А. А. Эйсман // Вопросы борьбы с преступностью. — М.: Юрид. лит., 1987. — Вып. 45. — С. 84–92; *Ищенко Е. П.* Криминалистические алгоритмы и эвристики как средства оптимизации раскрытия и расследования преступлений / Е. П. Ищенко // Юридическая наука в свете новых задач. — Свердловск, 1990. — С. 159–164; *Він же.* Алгоритмизация следственной деятельности: методологические основы // Актуальные проблемы следственной деятельности. — Свердловск, 1990. — С. 24–30; *Він же.* Алгоритмизация расследования // Соц. законность. — 1990. — № 3. — С. 62–64; *Він же.* Создание следственных алгоритмов – перспективный путь развития криминалистики // Перспективы развития криминалистики. — Екатеринбург, 1991. — С. 40–47; *Шаталов А. С.* Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты / А. С. Шаталов. — М.: Лига Разум, 2000. — 252 с.; *Коновалова В.* Алгоритмизация в теории криминалистики / В. Коновалова // Вісн. Акад. правов. наук України. — 2007. — Вип. 1 (48). — С. 169–174; *Журавель В.* Проблеми алгоритмізації та програмування розслідування злочинів / В. Журавель // Вісн. Акад. правов. наук України. — 2008. — Вип. 2(53). — С. 191–200 та ін.

² Див.: *Шепітько В. Ю.* Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності /

зазначає В. А. Журавель, «самі алгоритми та програми виступають своєрідним способом концентрації криміналістичних знань, акумулятором узагальненого досвіду слідчої діяльності, підвищують її ефективність, перетворюючи на програмнокеровану та більш контрольовану при розв'язанні однотипних завдань розслідування, створюючи відповідні умови до економії інтелектуальної праці слідчого, її автоматизації там, де це можливо й необхідно»¹.

Однією з причин необхідності запровадження програмування та алгоритмізації в процес розслідування злочинів слід уважати те, що існуюча форма викладення змісту окремих криміналістичних методик є громіздкою, не дає змогу слідчому, який не має відповідного професійного досвіду, в умовах дефіциту часу й екстремальної ситуації відтворити в пам'яті десятки сторінок цих методик як оперативного посібника до дій. Для цього в його розпорядженні повинні бути більш лаконічні та чіткі рекомендації, наприклад, у вигляді набору відповідних програм чи алгоритмів дій слідчого в тій чи іншій ситуації.

У сучасній криміналістичній літературі запропоновано декілька підходів до побудови програм і алгоритмів. Так, М. О. Селиванов вважає, що головними структурними елементами загальної програми розслідування є: 1) визначення мети; 2) з'ясування переліку засобів досягнення цієї мети; 3) формування найкращої послідовності дій для досягнення мети². У свою чергу О. М. Асташкіна та М. О. Марочкін у побудові алгоритмів виділяють такі етапи:

- 1) аналіз інформації про злочини одного виду, на підставі яких будуватимуться алгоритми їхнього розслідування;
- 2) виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування (початковому, наступному, заключному);
- 3) визначення завдань розслідування, що характерні для кожної типової слідчої ситуації;
- 4) визначення засобів вирішення типових завдань розслідування відповідно до виду алгоритму;
- 5) визначення методу побудови алгоритму;
- 6) побудова алгоритму;
- 7) експериментальна перевірка та оперативна корекція побудови типових алгоритмів до умов типової слідчої ситуації;

В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Одеса : Юрид. літ., 2008. — Вип. 44. — С. 47.

¹ Журавель В. Указ. праця. — С. 193.

² Див.: Селиванов Н. А. Проблемы программирования расследования и совершенствования криминалистических методик / Н. А. Селиванов, А. А. Эйсмэн // Вопросы борьбы с преступностью. — М. : Юрид. лит., 1988. — Вип. 46. — С. 40.

8) упровадження створених криміналістичних алгоритмів і програм у практику розслідування злочинів як на паперовому носії, так і в електронному варіанті з використанням ЕОМ¹.

Спираючись на викладені положення, можна запропонувати такий підхід до побудови програми початкового етапу розслідування вбивств із розчленуванням трупа. Першим елементом програми є аналіз вихідної інформації та типізація слідчих ситуацій, де виділяють такі:

а) жертву вбивства не встановлено, відсутні відомості про особу вбивці;

б) встановлено особу загиблого, але відсутні відомості про особу вбивці;

в) встановлено особу жертви, слідчий має у своєму розпорядженні досить повні дані про особу вбивці².

Наступним елементом побудови програми розслідування є типізація версій, які стосуються:

а) обставин події злочину: має місце побутове вбивство; учинено сексуально-садистське вбивство; учинено ритуальне вбивство; учинено вбивство з метою трансплантації людських органів (тканин); убивство вчинено з метою канібалізму;

б) жертви вбивства: жертвою є особа, що проживала в даній місцевості; загибла особа проживала на певній відстані від місця виявлення її останків; убитий є приїжджим (контактував з місцевим населенням або нікому в цій місцевості невідомий); жертвою є особа, яка перебувала на криміналістичних обліках (раніше судима, безвісті зникла); жертвою є особа, яка не перебувала на криміналістичних обліках (несудима, відсутня заява про безвісті зниклу);

в) особи вбивці: убивство вчинено особою, яка була знайома із жертвою; убивця не знайомий із жертвою; убивцею є місцевий житель; убивство вчинено приїжджим, який контактував з місцевим населенням або нікому невідомий у цій місцевості; убивця діяв самостійно; убивця мав спільників; убивцею є особа, яка вчинила одиничний злочин; суб'єктом злочину є серійний убивця-маніяк; убивцею є особа, яка мала професійні навички в галузі медицини чи анатомії; убивцею є особа, яка страждала на психічні розлади; убивство й розчленування вчинено однією особою; розчленування трупа вчинено іншою особою на прохання вбивці або за винагороду;

¹ Див.: Асташкина Е. Н. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж : учеб. пособ. / Е. Н. Асташкина, Н. А. Марочкин. — М. : Юрлитинформ, 2003. — С. 14–19.

² Див.: Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. — Х. : Одиссей, 2009. — С. 29.

г) виду розчленування: має місце дефензивне (захисне) розчленування; учинено офензивне (наступальне) розчленування;

г) місця вчинення вбивства, розчленування та знаходження частин трупа: убивство й розчленування вчинено в закритому приміщенні; убивство та розчленування вчинено на відкритій місцевості; частини трупа переміщено (вивезено) з місця вбивства із застосуванням транспортних засобів;

д) мотиву розчленування: розчленування здійснено з метою унеможливити ідентифікацію особи загиблого; розчленування є необхідною умовою переміщення, транспортування трупа; розчленування є засобом задоволення сексуальних, садистських, некрофільних потреб убивці; розчленування є елементами ритуальних дій; розчленування вчинено з метою трансплантації людських органів (тканин); розчленування вчинено з метою канібалізму; розчленування є однією з умов замовника вбивства.

Далі в програмі відповідно до типових слідчих ситуацій і версій визначають мету й завдання розслідування. Так, для першої типової слідчої ситуації метою є встановлення особи загиблого. Для цього вирішують такі завдання:

1) з'ясовують вид розчленування: а) дефензивне – спрямоване на приховування місця вчинення вбивства, полегшення транспортування та приховування трупа, перешкодження ідентифікації особи загиблого; б) офензивне – спрямоване на задоволення сексуальних, садистських, некрофільних потреб убивці самим фактом розчленування, яке супроводжується: надзвичайно недоцільним і безладним знівеченням тіла жертви (розпорювання живота, відрізання грудей і статевих органів, здирання шкіри з тіла, видобування нутрощів); розчленування трупа на дуже дрібні частини; заподіяння величезної кількості ушкоджень (прижиттєвих і посмертних) та ін.;

2) визначають спосіб розчленування: а) декапітація – відділення тільки голови від трупа людини з метою перешкодження встановленню особи вбитого; б) часткове (неповне) – відділення частин тіла по суглобах (рук – у плечових суглобах, ніг – у тазостегнових); в) повне – розчленування трупа на дрібні частини; г) просте – для полегшення транспортування; ґ) складне – знівечення з метою перешкодження встановленню особи вбитого (спотворення особи, знищення термального шару кистей рук, особливих прикмет та ін.); д) змішане – поєднання простого розчленування та знівечення для полегшення транспортування й унеможливлення ідентифікації особи загиблого; е) професійне – з ознаками наявності навичок і знань медицини та анатомії або відокремлення органів (тканин) людини з метою їхньої трансплантації; є) ритуальне; ж) з ознаками канібалізму;

3) з'ясовують спосіб приховування вбивства: а) знищення особ-

ливих прикмет (родимок, татуювання тощо), зрізання шкіри пальців рук, спотворення обличчя; б) знищення трупа (його частин) – спалення, розчинення в кислоті, розварення з додаванням різних хімічних речовин; в) приховування частин трупа – закопування, утоплення, спалювання, розкидання в різних місцях, транспортування на далекі відстані та ін.;

4) визначають місце вчинення вбивства та розчленування трупа: а) локалізація частин трупа й можливість їхнього доставляння з певного місця; б) наявність транспортних комунікацій, маршрутів, розкладів і графіків руху міського та міжміського транспорту; в) аналіз територіального співвідношення й часових інтервалів між місцями виявлення частин трупа; г) наявність кореляційних зв'язків між ретельним упакуванням частин трупа та значною відстанню їхнього переміщення, між ознаками розрубання чи розпилювання кісток і ізольованим приміщенням, де відбувалося розчленування.

Вирішення зазначених завдань можливе за рахунок проведення таких слідчих дій і оперативно-розшукових заходів:

1) огляд місця події та частин трупа; 2) огляд одягу трупа й пакувального матеріалу; 3) допит свідків; 4) призначення та проведення судово-медичної й інших судових експертиз; 5) туалет трупа, а в разі необхідності – реставрація голови загиблого; 6) дактилоскопіювання (якщо це можливо) з метою перевірки за криміналістичними обліками попередніх судимостей; 7) складання карти невідомого трупа з метою зіставлення з картами осіб, які зникли безвісті; 8) фотографування трупа (частин трупа) і зіставлення цих фотознімків з фотографіями в «оперативних фотоальбомах»; 9) пред'явлення частин трупа для впізнання особам, які заявили про зникнення рідних або близьких; 10) подвірно-поквартирний обхід у районі виявлення частин трупа; 11) установлення осіб, які зникли в районі виявлення частин трупа та в сусідніх районах; 12) підготування й розсилання орієнтировок і фотографій невідомого трупа в районні, міські й обласні відділи МВС України; 13) звернення до громадськості через засоби масової інформації з проханням сприяти у встановленні особи загиблого.

У ситуації, коли встановлено особу жертви вбивства з розчленуванням, метою є відшукання даних про вбивцю та мотив злочину, а отже, і завдання, що відбиваються в програмі розслідування, мають бути спрямовані на встановлення: а) соціально-психологічного портрету (профілю) загиблого – індивідуально-типологічні властивості, фізичні можливості, стан здоров'я, характер поведінки (у тому числі віктимної) у службовій, побутовій та іншій обстановці, спосіб життя, наміри, плани, інтереси, захоплення, шляхи й засоби їхнього досягнення, реалізації; б) кола зв'язків, знайомств і осіб, з якими загиблий підтримував

або встановлював тимчасові контакти, характеристик цих осіб; в) кола осіб, які були зацікавлені в смерті загиблого або з якими загиблій мав гостроконфліктні стосунки; г) соціально-побутових подій у житті загиблого, що передували його вбивству (факти подружньої невірності, розлучення, отримання спадщини, наявність великих грошових сум тощо); ґ) кола трудових, професійних обов'язків загиблого; д) характеру відносин з колегами по роботі (службі), підлеглими, керівництвом; е) причин невжиття своєчасних заходів до розшуку зниклого з боку його близьких і рідних; є) ознак «доказів поведінки» в осіб з оточення загиблого; ж) осіб, які востаннє бачили загиблого живим; з) місця вчинення вбивства та розчленування трупа.

Зазначені завдання розв'язуються за рахунок проведення (після огляду місця події, частин трупа, пакувального матеріалу та призначення судово-медичної експертизи) таких слідчих дій і оперативно-розшукових заходів: 1) огляд місця проживання загиблого; 2) вилучення й огляд документів, пов'язаних з особистим життям і професійною діяльністю загиблого (особисте листування, чернетки, електронна пошта); 3) допит свідків (родичів, знайомих, колег, сусідів, товаришів, приятелів); 4) установлення й допит осіб, які бачили загиблого востаннє; 5) оперативне спостереження за особами з ознаками «доказової поведінки»; 6) призначення та проведення різноманітних судових експертиз для встановлення ймовірного місця, знарядь, виду, способу розчленування, ознак, що вказують на особу вбивці.

У третій ситуації, де особу жертви встановлено та в розпорядженні слідчого є досить повні дані про особу вбивці, метою є доведення вини певної особи й з'ясування всіх обставин події злочину. Завданнями розслідування є: а) затримання злочинця, а якщо він переховується, то його розшук; б) пошук доказів причетності затриманої особи до вчинення вбивства та розчленування трупа.

Зазначені завдання вирішуються шляхом проведення таких слідчих дій і оперативно-розшукових заходів: 1) розшук, затримання й обшук особи підозрюваного; 2) освідування затриманого (особливу увагу слід звертати на сліди боротьби або опору); 3) обшук за місцем проживання, роботи підозрюваного; 4) слідчий огляд вилучених документів, фотографій, відеоплівків або дисків, одягу, взуття, предметів, речей, знарядь, побутових інструментів та інших речових доказів; 5) допит свідків (сусідів, знайомих, приятелів, колег по роботі, осіб, які бачили підозрюваного біля місць виявлення частини трупа); 6) пред'явлення підозрюваного для впізнання особам, які бачили його в місцях виявлення частин трупа; 7) допит підозрюваного; 8) призначення та проведення судово-медичної, судово-психіатричної й інших видів судових експертиз.

Таким чином, типові ситуації, версії, завдання, системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів становлять основу програм розслідування. При цьому реалізація програм передбачає можливість трансформації ситуацій з менш сприятливих у інформаційному плані до більш сприятливих. Водночас обов'язково треба враховувати, що не можна «без залишку» типізувати всі можливі версії та слідчі ситуації, а до них запропонувати відповідні програми розслідування та алгоритмічні схеми дій слідчого. Саме внаслідок цього програми й алгоритми не можуть претендувати на повну «технологічність», за якою стовідсотково формалізуються розв'язання завдань розслідування, а тому обов'язково вагомим залишається творчий (евристичний) підхід.